
Una nova forma d'engalba blanca procedent d'Empúries

Per JOAQUIM TREMOLEDA TRILLA
Museu d'Arqueologia de Catalunya - Empúries

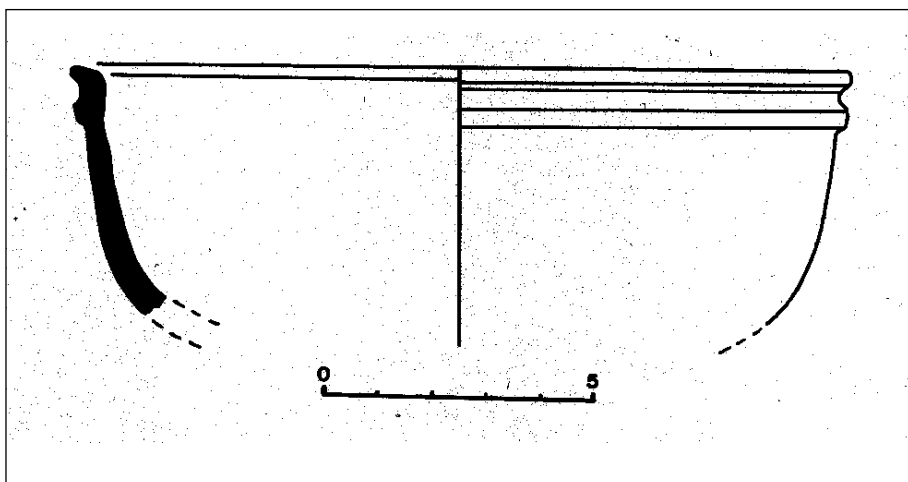

LA CERÀMICA D'ENGALBA BLANCA: UNA CATEGORIA RECENT

Ens trobem en un moment en què la denominació “ceràmica d’engalba blanca” ha quedat plenament integrada en el registre arqueològic com una categoria ben diferenciada dins el magma de les produccions de la ceràmica comuna ibèrica i, més concretament, de l’àrea indiketa en el període republicà tardà. Tot i la seva identificació i sistematització recent a inicis dels anys 80 (Nolla, 1981, pp. 51-62), aquesta categoria ceràmica permet encara noves precisions i inclusions.

La identificació es concretà a partir de les troballes produïdes arran de les excavacions a la ciutat romana entre el 1969 i el 1972, en concret, en la zona del mal anomenat Decumanus B (Kardo B) on es buidaren dues grans sitges conegudes com Gall 1 i 2 (Aquilué et al., 1984, pp. 367-377, figs. 123-142). El context ceràmic, juntament amb la ceràmica d’engalba blanca, estava for-

Dibuix de bol en ceràmica d’engalba blanca.

mat per la campaniana A tardana, la campaniana B, ceràmica de parets fines, ceràmica de la costa catalana, ceràmica ibèrica àcroma i pintada, ceràmica grollera de cuina, àmfors republicanes itàliques del tipus Dressel 1 i àmfors ibèriques, que va permetre datar el conjunt en un moment situat entre finals del segle II i inicis del segle I aC.

Les característiques físiques de pasta i dels acabats és un dels criteris bàsics a l'hora de la seva definició. La primera és sempre molt dura i ben cuïta, utilitza una argila molt ben depurada, amb presència de minúsculs punts brillants. El color és variable dins una gamma prou precisa compresa pel rosat, vermell pàl·lid i beix; de vegades es poden apreciar pastes bicolors o *sandwich* com a resultat d'alternar l'entrada d'aire durant el procés de cocció. L'acabat de les parets exteriors sol ser de gran qualitat i molt uniforme, mentre que internament se solen identificar marques del torn.

L'engalba és l'altre element important i, de fet, el que permet diferenciar aquesta producció del que s'anomena normalment ceràmica comuna ibèrica. Aquesta engalba, tot i ser el punt en comú no és gaire homogènia tant pel que fa a la tonalitat, com pel gruix i la conservació, resultat d'un producte, en general, poc adherent a la superfície que s'aplica. Generalment el trobem aplicat a la paret externa, en tractar-se majoritàriament d'un repertori de peces tancades, com gerres, ampolles i urnes i ens movem en uns tons de blanc, groguenc, beix i marró clar. Aquest acabat si és de qualitat i de gran adherència sol tenir un tacte rugós, però és més freqüent un tacte tou i farinós que no suporta un rentat intens i en facilita la seva desaparició. Cal dir però, que difícilment desapareix de tota la superfície d'una peça, donat sovint que la trobem molt absorbida per la porositat de l'argila del recipient. Moltes vegades, les peces presenten gotes i regalims entorn de la boca que baixen cap a la part interior (Nolla, 1981, p. 53).

La zona de distribució d'aquesta producció és força reduïda i es concentra a la zona gironina, probablement el nucli principal de fabricació, entorn de les ciutats d'Empúries i de Girona i present a la majoria de jaciments ibèrics o de cronologia republicana. També s'ha documentat a les comarques veïnes, encara que amb menys intensitat, al Maresme, al Vallès Oriental, on podria haver-hi indicis de fabricació (Hernández, 1983) i pel nord, a la zona del Rosselló.

La cronologia, relativament precisa, abastaria des d'inicis de la segona meitat del segle II al darrer terç del segle I aC. A mesura que ens acostem al canvi d'era es va rarificant la seva presència i desapareix paulatinament. De fet, durant l'època augustal i bona part del segle I dC es mantindran encara perfils típics de la ceràmica d'engalba blanca, per bé que tècnicament hem de parlar ja de produccions de ceràmica comuna romana, normalment amb cocció oxidant (Casas et al., 1990, núms. 274-282; Tremoleda, Castanyer & Roure, 1989, fig. 18, 3).

El repertori tipològic

S'ha ressaltat sovint en les publicacions que un dels trets característics d'aquesta producció diferenciada el constitueix un repertori de formes limitat

a recipients destinats a contenir líquids: urnes i gerres (Nolla, 1981; 1986; Castanyer, Sanmartí & Tremoleda, 1993, p. 156).

Un repàs ràpid d'aquest repertori permet diferenciar fins a set formes diferents, amb diverses variants:

1) Urna amb dues nanses contraposades, curtes i verticals, vora ampla i exvasada, coll curt, fons umbilicat amb botó central i sense peu marcat. Nolla en donava dues variants: 1A, més grossa i pesant, procedent de Casa Pastors de Girona; i 1B, més esvelta, trobada a Empúries (Nolla, 1981, fig. 1, 1 i 2).

2) Gerra, de forma amfòrica. Llavi engruixit, coll alt i cilíndric, panxa globular, nanses llargues, verticals i contraposades que surten de sota la vora i s'enganxen sobre la carena. Té un peu anular baix, de secció quadrada, tot i que el fons és umbilicat amb botó central. Presenta diverses motlures decoratives. L'exemplar és procedent del castell de la Fosca de Palamós (Nolla, 1981, fig. 1, 3).

3) Gerra amb dues nanses no contraposades, verticals. Vora alta i llavi horitzontal o obliqua i engruixida. Cos globular amb transició suau entre la panxa i el coll; fons anular amb umbilic i botó central. Exemplars coneguts a Empúries (Nolla, 1981, fig. 2, 1); Porqueres (Castanyer & Roure, 1986, fig. 3, 2) i La Quintana, Cervià de Ter (Castanyer, Roure & Tremoleda, 1987, fig. 3, 2).

4) Gerra monoansada, amb llavi alt i ben diferenciat, coll alt i cilíndric que connecta amb una panxa de perfil arrodonit; peu curt i de secció triangular, ben marcat, amb el fons aixecat i botó central. Peça procedent d'Empúries (Nolla, 1981, fig. 2, 3).

5) Gerra globular, gran i amb una sola nansa. Tenen un llavi curt i triangular, el coll troncocònic que enganxa de forma contínua amb el cos, punt marcat només per motlures horitzontals. El fons bombat i botó central, amb peu o no. Dues variants: 5A, d'Empúries, amb peu (Nolla, 1981, fig. 3, 1) i 5B, de Porqueres, sense peu (Nolla, 1981, fig. 3, 2).

6) Gerra o ampolla de petites dimensions, amb coll alt, estret i cilíndric, cos bitroncocònic amb la carena ben marcada; fons amb peu anular, ben marcat. Una sola nansa vertical. Peça trobada a Empúries (Nolla, 1981, fig. 3, 3).

7) *Pithos* de doble vora, llavi poc desenvolupat i arrodonit, marcat per una rebava inferior, més avall trobem una carena alta i poc marcada a partir de la qual el cos es va tancant suaument. Manca el fons, que segurament seria umbilicat amb botó central. L'únic exemplar conegut presenta decoració pintada sobre la paret exterior (Nolla, 1986, fig. 2).

Forma 8, el bol

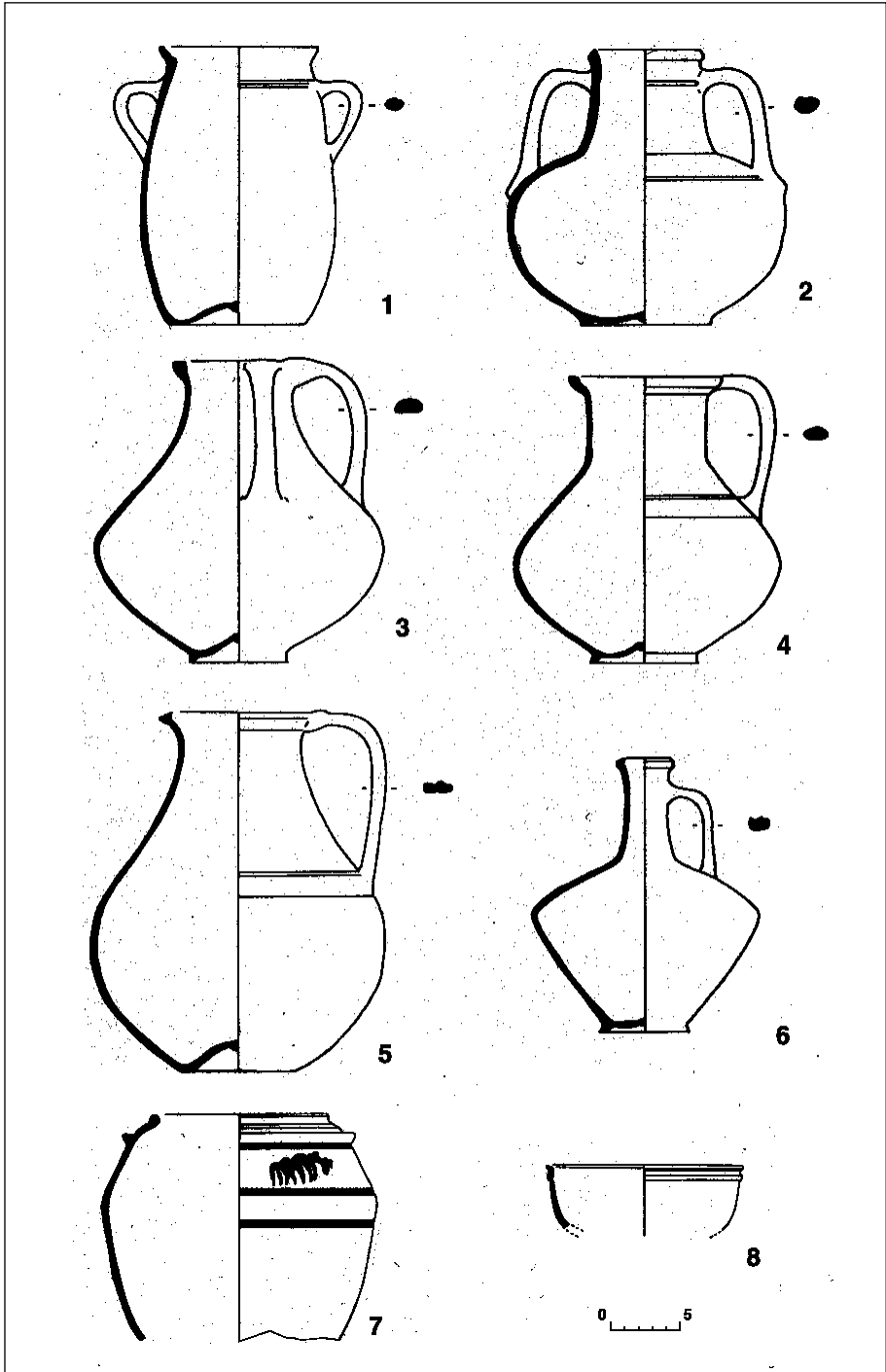
Vora de petit bol, de 14,2 cm de diàmetre, amb el llavi inclinat, la part interior més baixa. La vora presenta dues motlures horitzontals, la primera forma un llavi arrodonit i la segona un llistó ampli, de 3 mm d'amplada. Per sota de la vora, la paret, força vertical, pren forma semiesfèrica, contínua i sense carenes marcades, la qual cosa produeix un recipient profund, amb una funció de servir i de menjar a taula. No coneixem el peu. Contemplem dues possibilitats: o bé un peu anular, de secció quadrada o triangular, o bé un fons umbilicat. Tot

i que ens inclinem per aquesta última opció, atesa la tradició d'aquesta producció, ambdues solucions són possibles i estan ben documentades i assumides en els acabats de l'artesanía ceràmica dels tallers ibèrics tardans.

Pasta molt depurada i dura, color beix viu, superfície polida i ben acabada per l'exterior i també interiorment, tot i que aquí es veuen millor les marques del torn. Engalba blanca, molt perduda, repartida per tota la superfície, tant per la paret exterior com interior. En un parell de punts presenta empremtes de contacte amb l'acabat de l'argila, molt líquida. És de destacar el repartiment de l'engalba per tota la superfície de la paret, a diferència de les altres peces, que majoritàriament són tancades, i només tenen engalba exterior.

Aquesta forma de copa o bol profund, usualment amb el fons umbilicat, es troba molt ben documentada en els repertoris ibèrics, dels quals seria estèril fer un seguiment exhaustiu atesa l'amplitud de la seva presència. A tall de mostra donarem alguns dels punts significatius de l'arqueologia ibèrica de Catalunya, entre ells la necròpoli de Cabrera de Mar (Barberà & Pascual, 1963, fig. 2,3; 1968, núm. 7192-7193, 7222-7228; 1969-1970, núm. 19112, 19114, 19144, 19147); les sitges ibèriques de Bellaterra (Granados & Sanmartí, 1988, fig. 2, 18); el jaciment de Can Badell, a Bigues (Vallès Oriental) (Hernández, 1983, lám. VI, 17); el poblat ibèric de Mas Castell de Porqueres (Castanyer & Roure, 1986, fig. 3, 3); el poblat ibèric d'Ullastret (Martín, 1977, fig. 21); el poblat ibèric de Margalef (Junyent, 1972, fig. 16) o la necròpoli ibèrica de Dos Pins, Mataró (García, 1993, t. 51, 37). Apareix en contextos propis d'una cronologia del darrer quart del segle IV i, sobretot, durant tot el segle III aC.

El principal punt d'interès, a part d'incorporar una nova forma al repertori formal de la ceràmica d'engalba blanca, és que es tracti d'una peça absolutament diferent de les conegudes fins ara, en el sentit funcional del terme. És a dir, fins ara el repertori es limitava a 7 formes –amb les seves variants– que tenien un punt bàsic en comú: el de servir per a contenir líquids, a part de l'ús funerari secundari amb què semblen especialitzar-se les urnes per a contenir les cendres del difunt (Almagro, 1955, 214; 246-247; 303; 366 –incineracions Bonjoan 1, Granada 1, Les Corts 34 i Les Corts 130–). Tant se val si es tractava de gerres monoansades o amb dues nanses, d'ampolles de coll estret, d'urnes o de *pithos*, eren sempre peces grans amb la funció de guardar, transportar o servir líquids; mentre que la nova forma és un bol o copa del servei de taula. No sabem si serà encara possible d'ampliar el ventall de les formes que es confeccionaven en els tallers (sabem que la peça que presentem no és única ja que al poblat de Sant Julià s'ha trobat una altra vora de bol d'engalba blanca, en aquest cas sense motllurar, informació que agraïm al Dr. J. M. Nolla i al seu l'equip), però, sembla que aquesta peça obre moltes altres possibilitats si entrem en el terreny de la vaixel·la de taula: plats, gots, etc., funció per la qual la qualitat d'aquesta producció es podria adaptar a la perfecció. L'identificador d'aquesta categoria ceràmica, ja des d'un principi, havia intuït la possibilitat de formes noves, que llavors era prematur d'incloure i, en tot cas, com així resulta, representen un percentatge totalment menor: “La tipologia de formes d'aquest tipus ceràmic queda limitat, ara per

Catàleg de les formes conegudes en ceràmica d'engalba blanca.

ara, a recipients de dimensions considerables, amb nanses, bàsicament gerres i urnes. Sembla que la producció anava dirigida a produir només vasos per a guardar-hi líquids. Hi manquen, llevat d'algun indici poc clar i fragmentari, els bols, gots i plats característics de quasi totes les produccions de ceràmica fina". (Nolla, 1981, p. 53).

BIBLIOGRAFIA

ALMAGRO, M. (1955) *Las necrópolis de Ampurias*, vol. II, *Necrópolis romanas y necrópolis indígenas*, Monografías Ampuritanas, III, Barcelona.

AQUILUÉ, J.; MAR, R.; NOLLA, J. M.; RUIZ DE ARBULO, J. & SANMARTÍ, E. *El fòrum romà d'Empúries (Excavacions de l'any 1982). Una aproximació arqueològica al procés històric de la romanització al nord-est de la Península Ibèrica*, Monografies Emporitanes, VI, Barcelona, 1984.

BARBERÀ, J. & PASCUAL, R. "Resultados de una prospección en la estación prerromana de la Font de Brill, en Santa Eulàlia de Ronçana (Barcelona)", *Ampurias*, 25, pp. 205-210.

BARBERÀ, J. "La necrópolis ibèrica de Cabrera de Mar", *Ampurias*, 30, Barcelona, 1968, pp. 97-150.

BARBERÀ, J. "La necrópolis ibèrica de Cabrera de Mar", *Ampurias*, 31-32, Barcelona, 1969-1970, pp. 169-189.

CASAS, J.; CASTANYER, P.; NOLLA, J. M. & TREMOLEDA, J. (1990) *Ceràmiques comunes i de producció local d'època romana. I. Materials augustals i alto-imperials a les comarques orientals de Girona*, Sèrie monogràfica, 12, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona.

CASTANYER, P. & ROURE, A. "Porqueres: noves aportacions a la seva peritització partint de l'estudi ceràmic", *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*, 1985. *Homenatge al Dr. J. M. Corominas*, II, Banyoles, 1986, pp. 175-187.

CASTANYER, P.; ROURE, A. & TREMOLEDA, J. "Les sitges de Cervià de Ter en el context de la romanització", *Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispania Citerior*. 1. Documents de Treball, Museu de Granollers, Granollers, 1987, pp. 187-194.

CASTANYER, P.; SANMARTÍ, E. & TREMOLEDA, J. "Céramique catalane engobée", (M. Py, dir.) *Lattara*, 6, *DICOCER, Dictionnaire des céramiques antiques (VIIème s. av. n. è.-VIIème s. de n. è) en Méditerranée nord-occidentale (Provence, Languedoc, Ampurdan)*, Lattes, 1993, pp. 156-157.

CASTANYER, P.; SANMARTÍ, E. & TREMOLEDA, J. "Céramique communale ibérique", (M. Py, dir.) *Lattara*, 6, *DICOCER, Dictionnaire des céramiques antiques (VIIème s. av. n. è.-VIIème s. de n. è) en Méditerranée nord-occidentale (Provence, Languedoc, Ampurdan)*, Lattes, 1993, pp. 351-356.

GARCÍA, J. *Turó dels Dos Pins, necrópolis ibèrica*, Sabadell, 1993.

GRANADOS, O. & SANMARTÍ, J. "Les sitges ibèriques de Bellaterra (Cerdanyola, Vallès Oriental)", *Fonaments*, 7, Barcelona, 1988, pp. 115-161.

HERNÁNDEZ, M. *Yacimiento ibérico de Can Badell*, 1, Barcelona, 1983.

JUNYENT, E. "Los materiales del poblado ibérico de Margalef", en *Torregrosa, Pyrenae*, 8, Barcelona, 1972.

MARTÍN, A. *Ullastret. Guía de las excavaciones y su museo*, Girona, 1977.

NOLLA, J. M. “La ceràmica d’engalba blanca. Una nova aportació a l’estudi del període baix-republicà (segles II-I aC) al nord-est del Principat”, *Estudi General. Miscel·lània commemorativa del desè aniversari del Col·legi Universitari de Girona*, 1, Girona, 1981, pp. 51-62.

NOLLA, J. M. “Les ceràmiques indígenes fines del nord-est de Catalunya. Una forma nova de la ceràmica d’engalba blanca”, *Quaderns del Centre d’Estudis Comarcals de Banyoles*, 1985. *Homenatge al Dr. J. M. Corominas*, II, Banyoles, 1986, pp. 190-195.

TREMOLEDA, J.; CASTANYER, P. & ROURE A. “Vilauba: Estudi preliminar del larari de la vil·la”, *Cypsela*, VII, Girona, 1989, pp. 49-69.